

1,2,3... SZUKAM

publikacja
podsumowująca projekt:
Miasto: szukam!

1, 2, 3..
SZUK

AM

publikacja podsumowująca projekt: Miasto: szukam!

AUTORZY: Alicja Teleszyńska, Andrzej Leszczyński, Grzegorz D. Stunża, Jolanta Manthey, Kamila Kokot, Karina Rojek, Katarzyna Zapała, Trio kulinarne waGARY
KOORDYNACJA: Karina Rojek
REDAKCJA I KOREKTA: Anna Roman
PROJEKT GRAFICZNY: Julia Porańska – studio botak

Publikacja utworzona w ramach projektu „Miasto: szukam!” dofinansowanego ze środków Fundacji Orange.

Treść publikacji dostępna na licencji uznanie autorstwa 3.0 polska (cc by 3.0 polska)
<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl>.

Institut Kultury Miejskiej
ul. Długi Targ 39/40
80-830 Gdańsk

Institut Kultury Miejskiej

Inspirujemy. Wspieramy. Tworzymy

Tworzymy wydarzenia w przestrzeni miejskiej, badamy zmiany w kulturze, inspirujemy do działania oraz wspieramy sektor kultury w Gdańsku i regionie. Działamy dla mieszkańców dzielnic Gdańska i wspólnie z nimi organizujemy różne akcje. Jesteśmy otwartą instytucją kultury, do której można przychodzić na tematyczne wykłady, cykle filmowe, kameralne koncerty, warsztaty rękodzieła i szkolenia praktyczne. Organizujemy festiwale (sztuki w przestrzeni publicznej, literackie), akcje miejskie i spacerzy z przewodnikami, prowadzimy badania w Obserwatorium Kultury i wydajemy książki. Interesuje nas kultura otwarta, związana z Gdańskiem i jego dzielnicami, dostępna dla mieszkańców i razem z nimi współtworzona. Więcej informacji o naszej działalności na stronie: www.ikm.gda.pl.

Medialab Gdańsk łączy kulturę, aktywizm społeczny, edukację i technologię.

Tworzymy przestrzeń eksperymentu i współpracy, dzielimy się wiedzą i szukamy rozwiązań, działamy na rzecz odpowiedzialnego wykorzystania nowych mediów i technologii dla rozwoju kultury i rozwoju społecznego (www.medialabgdansk.pl).

Gdańsk 2015
ISBN 978-83-64610-28-8

instytut
kultury
miejskiej

 GDAŃSK
miasto wolności

Fundacja
Orange

 AKADEMIA
SZTUK
PIĘKNYCH
W GDAŃSKU

 pomorska_biblioteka_cyfrowa

 STARTER

Miasto: szukam!

Niniejsza publikacja to efekt projektu „Miasto: szukam!”. Zrealizował go zespół Media-labu Gdańsk działający w Instytucie Kultury Miejskiej w Gdańsku przy wsparciu Fundacji Orange.

Projekt dotyczył twórczego wykorzystywania utworów domeny publicznej – tych, z których można swobodnie korzystać. Dzięki temu można tworzyć nowe rzeczy i rozwijać się. Zależało nam na tym, aby zainspirować młodych ludzi do twórczego działania i aktywnego korzystania z dostępnych w internecie utworów.

Publikacja składa się z dwóch części. W pierwszej znajdują się teksty dotyczące wykorzystywania utworów z domeny publicznej – sprawdźcie inspiracje dla edukacji, animacji kulturalnej czy biznesu! W drugiej zamieszczono scenariusze lekcji oparte na utworach z domeny publicznej – zobaczcie, jak można wykorzystać dostępne cyfrowo utwory na lekcji języka polskiego, historii, historii sztuki, fotografii.

Zainspirujcie się razem z nami! A potem pochwalcie swoimi działaniami:
#wyszukane @IKM_Gdansk.

Grzegorz D. Stunża „Domena Publiczna i edukacja. Kreatywność i rozwój” 10
Trio kulinarne waGary „Kulinarne Rekonstrukcje Historyczne” 12
Alicja Teleszyńska, Kamila Kokot „Pomorska Biblioteka Cyfrowa dla każdego!” 14
Karina Rojek „1, 2, 3... szukam!” 17

scenariusze lekcji

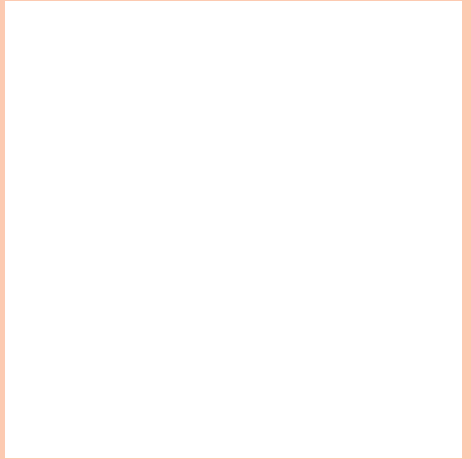
Alicja Teleszyńska „Reklama kiedyś i dziś” – język polski 20
Andrzej Leszczyński „Inspirowany portret fotograficzny” – fotografia, historia sztuki 24

**Andrzej Leszczyński „Uchwycić upływ czasu”-
fotografia, historia sztuki 28 Jolanta Manthey „Żołnierz,
poeta, czasu kurz... multimedialny portret Krzysztofa
Kamila Baczyńskiego” - język polski 31 Katarzyna
Zapała „Sanacja to uzdrowienie? Propaganda piłsud-
czyków w wyborach parlamentarnych 1930 roku”
- historia 35**

inspiracije

DOMENA PUBLICZNA I EDUKACJA. KRETYW- NOŚĆ I ROZ- WÓJ

GRZEGORZ D. STUNŻA

ŚWIAT PEŁEN OGRANICZEŃ?

Wyobraźcie sobie świat, w którym nie jest możliwe nawiązanie do jakiegokolwiek utworu lub przetwarzanie dóbr kultury. Nie można wzorować się na istniejących od dawna dziełach sztuki, nie można bez zgody autorów korzystać z napisanych przez nich legend, baśni czy powieści i tworzyć na ich bazie na przykład wersji filmowej. Nie można zmiksować muzyki ulubionych twórców. I chociaż w wielu wypadkach obecnie tak się dzieje, warto się zastanowić, jak wyglądałby świat, gdyby prawa autorskie, zwłaszcza majątkowe, obowiązywały wiecznie (osobiste prawa autorskie są w Polsce niezbywalne, ale ich zakres jest nieco inny). Jakie stwarzałyby to trudności w rozwoju kultury? Czy zgoda na każde skorzystanie z utworów, które powstały dawno temu, byłaby rzeczywiście zasadna, zwłaszcza wtedy, gdyby wiązała się z płaceniem spadkobiercom twórców? I czy warto rozwijać ideę zamykania dostępu w postaci przedłużania ochrony przez majątkowe prawa autorskie, chociaż niemal cała historia ludzkości nie znała pojęcia prawa autorskiego?

KULTURA I EDUKACJA - DOBRA WSPÓLNE

Utwory, które trafiają do domeny publicznej, zasilają zasób treści, które można potraktować jako wspólne dobra kultury. Od momentu wygaśnięcia majątkowych praw autorskich każdy może skorzystać z takiego utworu, zmodyfikować go, powielić, przenieść na inny nośnik (np. z wersji analogowej na cyfrową). Jest to niezwykle istotne z perspektywy edukacyjnej. Możemy wykorzystywać różne utwory, na przykład rozwijając umiejętności i wiedzę z zakresu sztuki, szkoląc się w zakresie kompetencji związanych z pisaniem i przygotowywaniem tekstów, rozwijając wiedzę i umiejętności muzyczne itd. Zarówno przetwarzanie – nie tylko w celach edukacyjnych, ale i tworzenia nowych utworów – jak i samo tworzenie to procesy wymagające dostępu do już istniejących treści. Ludzie od za-

wsze bazowali na twórczości innych. Inspirowali się tym, co już powstało, ulepszyli wcześniejsze obrazy, opowieści, wykorzystywali motywy w celu tworzenia nowych.

Kształcenie i dostęp do różnorodnych tekstów kultury oraz doskonalenie się przez nawiązywanie i ich przetwarzanie, a także tworzenie nowych wersji i narracji to tylko jeden aspekt tego zagadnienia. Nie mniej istotny jest drugi element składowy edukacji – wychowanie. Wychowanie, rozumiane jako przekazywanie wartości, w kontekście domeny publicznej może oznaczać rozwijanie wśród osób uczących się ważnych dla społeczeństwa cech charakteru i umiejętności. Dzięki dostępowi do treści z domeny publicznej można wspólnie tworzyć, wymieniać się informacjami, budować nowe treści, rozpowszechniać istotne dla naszej kultury teksty i omawiać je oraz przenosić z jednej formy medialnej na inną.

Jednym z najciekawszych przykładów skorzystania z możliwości, jakie daje domena publiczna, jest projekt „Wolne lektury” realizowany przez Fundację Nowoczesna Polska. Dzięki niemu co roku dzieła kolejnych autorów są dostępne w formie cyfrowej, w różnych formatach, za darmo – trzeba mieć jedynie dostęp do internetu. Nie trzeba wydawać pieniędzy na dostępne w ramach projektu lektury, można z nich skorzystać, używając nowoczesnych narzędzi – smartfona, tabletu czy komputera. A to tylko jeden ze sposobów wykorzystania możliwości, jakie daje domena publiczna.

Warto zadać sobie pytanie, czy do domeny publicznej, do której jeszcze sto lat temu utwory trafiały po o wiele krótszym niż obecnie okresie ochrony, a niektóre z nich w ogóle nie były chronione przez majątkowe prawo autorskie, utwory nie powinny trafiać szybciej. Tylko część z nich przecież przez długie lata jest źródłem dochodu dla swoich twórców w trakcie ich życia, a co dopiero przez siedemdziesiąt lat po ich śmierci. Dyskutując o prawach autora, warto rozmawiać także o prawach społeczeństwa i szansach na kulturalny rozwój dzięki dostępowi do treści i możliwości ich ponownego wykorzystywania.

KULINARNE REKON- STRUKCJE HISTORYCZ- NE

TRIO KULINARNE WAGARY

Zanim na stole umoszczą się potrawy, które gotowały nasze babki i prababki, trzeba poczynić pewne przygotowania. Komu wydaje się, że wystarczy wpisać w wyszukiwarkę przepis na przedwojenne bliny, a później dziarsko zabrać się do pracy w kuchni, pewnie zweryfikuje swoje wyobrażenia już na etapie przygotowania składników: „weź kopę jaj i ubij”. W interpretacji przepisów i ich przełożeniu na współczesny język, przy jednoczesnym zachowaniu archaizacji nieocenione są zasoby domeny publicznej. Reszta to kwestia kulinarnego wyczucia, wyobraźni i kilku telefonów do babć. waGarowe trio nie byłoby sobą, gdyby nie podjęło wyzwania.

Eksplorowanie zasobów domeny publicznej pod kątem kulinariów jest źródłem nieustannego zdziwienia. Czy wiecie, że na polskich stołach przed wojną gościła „udawana zupa z żółwia”, „jarzyna salsefia” i „kwiczoły w auszpiku na postumencie”? Stawiamy dolary przeciwko orzechom, że mimo bardzo dokładnego opisu („zrobić z brukwi dużej, podłużnej, wycinając zręcznie nożykiem, koszyk na postumencie z głębokim wydrążeniem”) napotkacie jednak pewne problemy techniczne, nie mówiąc już o braku zdjęcia z pożądanym rezultatem. Autorki ówczesnych książek kulinarnych, między innymi Lucyna Ćwierciakiewiczowa, Marya Ochorowicz-Monatowa, Marie Rosnack, oraz podążające za ich wskazówkami gospodynie urosły w naszych oczach do rangi domowych bóstw, ponieważ często radziły sobie bez informacji o proporcjach składników, czasie przygotowania, nie wspominając już o temperaturze pieczenia. Nie mamy też do pomocy „dziewek” kuchennych, które sadzało się,

by ubijały śmietaną albo białka z kopy jaj na drożdżową babę. Za to nasze kuchnie zostały uzbrojone w piekarniki z termoobiegiem, malaksery, planetarne roboty i cały arsenał innych „przydaśków” mniej lub bardziej zmechanizowanych. Tak wyposażone dokonujemy trudnego wyboru najbardziej odpowiednich przepisów na inaugurację projektu „Miasto: szukam!” połączonej z Dniem Domeny Publicznej w Instytucie Kultury Miejskiej.

Chociaż domena publiczna to miejsce bez żadnych geograficznych ograniczeń, postanowiliśmy nadać wydarzeniu lokalny sznyt i wybrać takie przepisy, które były charakterystyczne dla kuchni dawnego Gdańska. Najstarsza książka, z której korzystałyśmy (Marie Rosnack, *Gdańska Książka Kucharska*), została wydana w 1858 roku. Jest ona zamieszczona w całości w domenie publicznej, dlatego mogliśmy dokładnie przestudiować zwyczaje kulinarne portowego miasta. Można śmiało powiedzieć, że na stole gdańskich mieszczan najczęściej gościło mięso. Wstrzymywano się od niego jedynie w dni postne. Najpopularniejszym daniem obiadowym była pieczeń, a dzięki bliskości portu doprawiano ją najróżniejszymi przyprawami – chętnie korzennymi, dodawano również owoce. Zdecydowałyśmy się więc między innymi na pieczoną szynkę w glazurze imbirowo-pomarańczowej, a stare ryciny zainspirowały nas też, żeby naciąć skórę w diament i powtykać w nią aromatyczne goździki. Dużym zaskoczeniem dla współczesnego miłośnika kulinariów może się też okazać przeglądanie starodawnych ksiąg kucharskich pod kątem deserów. Wszystkie ciasta zawierają tam co najmniej 20 jajek, a rekordowe słodkości mają ich nawet kopę. W świątecznych ciastach królowały też egzotyczne owoce i przyprawy, na codzienny deser wybierano tańsze jabłka lub... ziemniaki. Stąd na waGarowym stole pojawią się ziemniaczane ciasto, które na wyjątkową okazję przystroiliśmy jeszcze malinowym sosem z nutą cytryny. Wysublimowana kuchnia jest niezwykle bogata i urozmaicona, ale nas zawsze fa-

scynowały inspiracje prostymi potrawami, bo to, co najłatwiej przenika przez granice kartek i stuleci, to właśnie lokalna, prosta kuchnia zwykłych ludzi. Bliny ze śledziem i bakka ziemniaczana to ukłon w kierunku tradycji kulinarnej mniej zasobnych mieszkańców Gdańska (był zwyczaj, że talerz blinów zostawiało się na parapecie dla biednych). Moda na retro jest na szczęście demokratyczna i króluje w niej smak, a tego prostym daniom odmówić nie można.

W pracy nad współczesną interpretacją przedwojennych przepisów co prawda nie napotkaliśmy problemów przy przeliczaniu łutów i funtów na dzisiejsze miary i wagi, ale to nie znaczy, że obyło się bez eksperymentów. Do dawnych biesiad nie zasiadało z pewnością tylu wegetarian co obecnie, dlatego jednym z największych wyzwań okazało się odchudzenie ziemniaczanej bakki ze słoniny i boczku. Wiadomo nie od dziś, że najlepsze przepisy przekazuje się pokoleniowo, więc o wsparcie poprosiłyśmy jedną z naszych cioci, która setnie się ubawiła, słysząc o kuriozalnym pomysle, by NIE dodawać boczku do bakki. Po długich pertraktacjach („To może chociaż słoninki? Jak to?! A co to ma wspólnego z mięsem?!”) udało się jednak wyciągnąć ciociny przepis i jeszcze kilka rad. Wyznaczanie ilości w reszcie przepisów oznaczonych hasłem „wedle uznania” musiałyśmy przeprowadzić już same, podobnie jak określanie czasu pieczenia i tłumaczenie określeń „wysoki, niski i średni piec” na nowoczesne temperatury z dokładnością co do stopnia. Nie utraciliśmy jednak ekscytacji niczym naukowcy, którzy właśnie opracowali nowe receptury i okiełznali chemiczne reakcje.

Niektóre przepisy musiałyśmy zatem uwspółcześnić, nie rezygnując z pierwotnego charakteru potraw. Mamy wrażenie, że się udało. Potrawy błyskawicznie zniknęły ze stołów, a goście Instytutu Kultury Miejskiej wracali po dokładki. Zainteresowanych naszymi inspiracjami i szczegółami menu odsyłamy do broszurki, w której zacytowałyśmy wykorzystywane przez nas

przepisy. Gotowanie nostalgiczne pozwala wrócić do zapomnianych nieraz składników, zdmuchnąć kurz z technik i produktów, których na co dzień używały nasze babcie – skarbnice kulinarnej wiedzy. To miła odmiana w czasach, kiedy konsumpcję poprzedza zdjęcie ze smartfona, a zamiast kopy świeżych jaj dodaje się łyżeczkę proszku. Chwalimy retro i zapraszamy po inspiracje do zasobów domeny publicznej.

Menu przygotowane na rozpoczęcie projektu „Miasto: szukam!” obejmowało między innymi:

1. Zupę z chleba razowego podaną z klopsikami wołowymi z cynamonem.
2. Bliny gryczane ze śledziem.
3. Babkę z kartofli wypiekaną w piecu *.
4. Szynek pieczoną z goździkami w glazurze pomarańczowo-imbrowej.
5. Ciasto ziemniaczane.
6. Napój wiśniowy z kardamonem **.

* [Marya Ochrowicz-Monatowa, *Uniwersalna książka kucharska*, 1926

– książka kucharska udostępniona przez Bibliotekę Narodową POLONA, <http://polona.pl>]

** [Marie Rosnack, *Gdańska książka kucharska*, 1858 – książka udostępniona przez Pomorską Bibliotekę Cyfrową, <http://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=26770&from=FB>]

POMORSKA BIBLIOTEKA CYFROWA DLA KAŻDE- GO!

**ALICJA TELESZYŃSKA
KAMILA KOKOT**

Zajrzyj do prawdziwego bogactwa zasobów cyfrowych Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej: kiedy chcesz pogłębić swoją wiedzę, poszukujesz informacji o regionie lub kiedy się uczysz... Pomorska Biblioteka Cyfrowa jest dla Ciebie. Sprawdź sam!

Idea Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej (PBC) narodziła się w 2009 roku. Projekt realizowany jest w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007–2013. Twórcy postawili sobie za cel: popularyzację wiedzy, zwiększenie dostępu do materiałów źródłowych, wsparcie prac naukowo-badawczych

oraz promocję regionu. Partnerem wiodącym projektu jest Politechnika Gdańska, a współtwórcami zostali: Uniwersytet Gdański, Polska Akademia Nauk – Biblioteka Gdańska, Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku, Gdański Uniwersytet Medyczny, Akademia Morska w Gdyni, Akademia Muzyczna w Gdańsku, Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Gdańsku, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Słupsku, Centrum Inicjatyw Edukacyjnych – Biblioteka Pedagogiczna, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Pomorska Biblioteka Cyfrowa jest dla każdego. Mogą z niej korzystać nauczyciele, studenci, uczniowie, pasjonaci regionu... po prostu wszyscy. Wystarczą dostęp do internetu i program DjVu. Projekt działa w otwartej domenie i jest w pełni bezpłatny, co powoduje, że doskonale wspiera wszelkiego rodzaju formy zdalnego kształcenia i doskonalenia zawodowego. To szeroka baza informacji między innymi o regionie pomorskim, którą z łatwością można wykorzystać na lekcjach czy warsztatach.

Co można znaleźć w PBC? Kolekcje Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej zostały podzielone na następujące grupy: Dziedzictwo Kulturowe, Regionalia, Nauka i Dydaktyka, Publikacje Współczesne oraz Dokumenty Życia Społecznego. Najważniejszy zasób PBC stanowią dokumenty o charakterze zabytkowym, czyli wydane przed 1945 rokiem. W kolekcji **Dziedzictwo Kulturowe** znajdują się wartościowe publikacje, często dostęp do nich jest ograniczony z powodu unikatowości: pierwsze wydania, wyczerpane nakłady, pojedyncze egzemplarze, dokumenty wyłączone z udostępniania z powodu złego stanu zachowania i zbiory specjalne. Podobnie jak w innych lokalnych polskich bibliotekach cyfrowych priorytetem jest zgromadzenie w jednym miejscu w dostępie on-line jak największej ilości księgozbioru związanego z regionem. W tym wypadku jest to Pomorze Gdańskie i obszar całej dawnej prowincji Prusy Zachodnie. Podstawą kolekcji **Regionalia** są „Gedanensia” – wszelkie pozycje dotyczące miast i miejscowości, ludzi, kultury i historii regionu, literatura związana z morzem oraz Kaszubami. **Nauka i Dydaktyka** obejmuje wszelkie pozycje związane z oświatą, dawne podręczniki, które niejednokrotnie są nadal aktualne, ze szczególnym naciskiem na naukę w Gdańsku i w regionie. **Publikacje Współczesne** są bardzo dobrą bazą materiałów pomocniczych dla nauczycieli oraz uczniów. Dodatkowo celem tej kolekcji jest zachęcanie młodych twórców do publikacji oraz promocja ich działalności. Kolekcja **Dokumenty Życia Społecznego** przeznaczona jest dla każdego, kto poszukuje na przykład dawnych ulotek, plakatów, zaproszeń i innych perełek związanych z życiem kulturalnym Pomorza.

Co oferuje PBC? Pasjonaci znajdą tu między innymi bogaty zbiór starych druków, które obejmują książki, rękopisy, grafiki, mapy, druki ulotne, gazety i nuty. Zamieszczone są tu pełnotekstowe wersje dzieł Jana Heweliusza, Issaca Newtona czy Leonharda Eulera. Prawdziwym rarytasem są staropolskie herbarze, zielniki, śpiewniki i poradniki lekarskie.

Ludzie nauki mogą skorzystać z oryginalnych tekstów źródłowych. Lekcje historii można urozmaicić dzięki prezentacjom starodrucznych map i atlasów albo odczytanie na przykład statutów czy pamiętników. Biologia stanie się ciekawsza dzięki zielnikom lub podręcznikom do anatomii. Na geografii przedstawiciele można między innymi prace o geologii Morza Bałtyckiego. Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego jest interesującym pomysłem na lekcje języka polskiego. Aby przybliżyć uczniom region ich zamieszkania, można wykorzystać obszerny zasób

różnorodnych publikacji znajdujących się w PBC. Ponadto uczniowie mogą skorzystać z interaktywnych pomocy naukowych, które przybliżą im między innymi tajniki geometrii. Dodatkowo specjalnie dla nich PBC publikuje różnego rodzaju skrypty i podręczniki.

Pomorska Biblioteka Cyfrowa jest również doskonałym źródłem wiedzy na temat Gdańska. Pocztówki, zdjęcia, albumy czy lokalne gazety ukazują piękno i zmieniający się charakter miasta na przestrzeni wieków oraz wprowadzają czytelników w jego ciekawą historię.

Z PBC mogą korzystać wszyscy bezpłatnie i bez ograniczeń. Za pomocą przyjaznej strony użytkownik spośród ogromu materiałów może wybrać coś dla siebie i wyszukać interesujące go informacje. Do tej pory pbc.gda.pl odwiedziło 4 947 080 czytelników (stan na 13 marca 2015).

I, 2, 3... SZU- KAM WYSZUKANE PAMIĄTKI Z GDAŃSKA

KARINA ROJEK

Wszystko zaczęło się od serwisu szukamy.org wymyślonego jako przegląd domeny publicznej. Z założenia miało to być miejsce w sieci, w którym będzie się zamieszczać ciekawe rzeczy znalezione z przepastnych zasobach internetu, a konkretnie – wśród utworów z domeny publicznej, czyli takich, do których prawa autorskie majątkowe wygasły, ponieważ minęło już 70 lat od śmierci autora lub pierwszej publikacji (w wypadku np. gazet) lub zwyczajnie prawa takie nie były do nich nigdy przypisane – między innymi w wypadku takich dokumentów, jak: ustawy, dekrety rządowe itp. (więcej na temat domeny publicznej przeczytacie między innymi: szukamy.org/domenapubliczna).

Przeszukiwanie licznych kolekcji w różnych bibliotekach cyfrowych przy okazji przygotowywania kolejnych wpisów coraz częściej nasuwało myśl, że wiele napotkanych treści – grafik, ogłoszeń, zdjęć – zasługuje na to, by dać im drugie życie. Oczywiście można je było publikować na szukamy.org, ale chcieliśmy pokazać, jak realnie i praktycznie można je wykorzystać, a także uświadomić innym, że można z nich swobodnie korzystać: drukować, przerabiać, tłumaczyć. Jest to niezwykle istotne, ponieważ daje nam nowe, nieograniczone wręcz możliwości rozwoju naszych pomysłów, pasji, zainteresowań, pomysłów biznesowych. Chcieliśmy dać przykład i wymyśliliśmy „Wyszukane – pamiątki z Gdańska”. Prosty pomysł Przeniesienie grafik, wzorów na typowe przedmioty: kubki, torby płócienne, zakładki czy puzzle. Alternatywa dla słabej jakości typowych pamiątek z Gdańska, na przykład góralskich ciupag i dość egzotycznych muszli. Poprosiliśmy o pomoc graficzkę Anitę Wasik, która opracowała wybrane wzory i przygotowała je do druku. Zdecydowaliśmy, że dodamy im nieco koloru, unowocześnimy – również po to, żeby zaznaczyć, że możemy to zrobić! Bez pytania kogokolwiek o zgodę. Pamiętaliśmy, żeby zawsze podawać źródła, skąd zacerpnęliśmy dany wzór. Na szukamy.org zamieściliśmy opisy i prezentowaliśmy źródła poszczególnych

wzorów. Powstała pierwsza seria. Niemal od razu zaczęliśmy pracować nad drugą. Tym razem zorganizowaliśmy minikonkurs. W wyniku otwartego głosowania wybrano najlepsze projekty. Zwyciężyły te autorstwa Julii Parchimowicz, studentki gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych, która z żartem i dystansem potraktowała nobliwych gdańszczan: Artura Schopenhauera i Jana Heweliusza. Wykorzystała też przedwojenne fotografie plażowiczek, które dzięki nawiązującym do Gdańska i morza komiksowym chmurkom dumnie polecają gdańskie kąpieliska.

Pamiętki są stale dostępne w księgarni Instytutu Kultury Miejskiej. Torby z Arturem Schopenhauerem rozeszły się w mgnieniu oka i otrzymujemy sygnały, że przywiezione przez turystów z Gdańska robią furorę w przeróżnych zakątkach kraju. Wszystkie nasze pamiętki tworzą ofertę dla tych, którzy z wizyty w Gdańsku chcieliby przywieźć coś nie-sztampowego, dobrze zaprojektowanego. Są doceniane za pomysłowość i oryginalność. No właśnie: oryginalność – choć przecież to stare wzory, często zwykłe grafiki reklamowe z codziennych gazet.

Pod nazwą „wyszukane” kryje się już wiele działań, które udało nam się zrealizować lub nad którymi pracujemy: Kulinarne Rekonstrukcje Historyczne – gotowanie przy użyciu przepisów z dawnych książek kucharskich; warsztaty dla dzieci „Wyszukane kolaże” – projektowanie kolaży z wyszukanych w domenie publicznej wzorów graficznych; „Wyszukane zrób to sam” – infografiki, instrukcje samodzielnego wykonania prostych rzeczy; warsztaty z kreatywnego pisania – inspirowane na przykład kronikami kryminalnymi przedwojennych gazet. W kolejce czekają kolejne pomysły. Liczymy na to, że będziemy na tyle inspirować, że na przykład członkowie szkolnego kółka turystycznego ozdobią koszulki samodzielnie znalezionymi grafikami, zamiast inwestować w typowe nadruki z katalogu.

Historia może inspirować, warto z niej czerpać. Należy nie tylko uczyć się na błędach, ale i kontynuować i polecać to, co dobre. Brzmi to jak frazes, ale w tym konkretnym wypadku nabiera zupełnie nowego znaczenia.

scenariusze lekcji

REKLAMA KIEDYŚ I DZIŚ

ALICJA TELESZYŃSKA

OPIS LEKCJI

Biblioteki cyfrowe pozwalają ich użytkownikom na dotarcie do dzieł, które wcześniej z różnych powodów nie były udostępniane. Większość z nich proponuje dostęp do starych druków, rzadziej do utworów współczesnych (za zgodą autora). Jednak największą zaletą bibliotek cyfrowych jest to, że wystarczy komputer z dostępem do internetu, by móc z nich korzystać. W internecie jest zamieszczonych również wiele interesujących gazet zawierających reklamy. Ważne jest jednak, by ich pochodzenie było sprawdzone (np. aby przestrzegane było prawo autorskie) – dlatego wszystkie materiały pochodzą z Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej (PBC). Lekcja dotycząca języka reklamy w przeszłości i obecnie ma na celu zapoznanie uczestników zajęć z Pomorską Biblioteką Cyfrową oraz językiem reklamy na początku XX wieku. Podczas lekcji uczestnicy pracują w grupach i bezpośrednio korzystają z tekstów zamieszczonych w PBC, dzięki czemu nabywają umiejętności korzystania z darmowych zasobów on-line. Do tego tematu można również dobrać inne gazety czy czasopisma, w których znajdują się ciekawe reklamy prasowe. Dzięki takim krótkim tekstom uczestnicy zajęć mogą poznać dawny język potoczny. Krótkie omówienie idei PBC ma na celu uświadomienie uczestnikom zajęć, że większość regionów w Polsce ma swoje biblioteki. Korzystanie z „Gazety Gdańskiej” ma zachęcić uczestników do częstszego sięgania do tego typu zasobów nie tylko na lekcjach, ale również po to, by poznać swój region czy miasto.

POMYSŁ NA LEKCJĘ

Uczestnicy zajęć podczas poszukiwania konkretnych reklam w PBC będą mieli okazję przyrzeć się zdigitalizowanym gazetom z początku XX wieku. Korzystając z „Gazety Gdańskiej”, będą mogli przeanalizować język reklamy z tamtych czasów oraz porównać go ze współczesnym, wykorzystując własne doświadczenie. Dodatkowo, omawiając język reklamy, uczestnicy zajęć przypomną sobie podstawowe środki stylistyczne.

CELE

Uczestnicy zajęć:

- potrafią samodzielnie (w grupie) zbudować definicję reklamy;
- potrafią wymienić rodzaje reklamy ze względu na media, w których jest prezentowana;
- potrafią zanalizować ideę powstawania bibliotek cyfrowych;
- potrafią wyszukać w internecie PBC;
- potrafią na stronie PBC wyszukać „Gazetę Gdańską”, a w niej reklamy;

- potrafią obsługiwać narzędzia na stronie PBC służące do przeglądania tekstu;
- potrafią analizować język z początku XX wieku;
- potrafią wypisać zabiegi reklamowe stosowane z początkach XX wieku;
- potrafią wymienić i wskazać w tekście podstawowe środki stylistyczne;
- potrafią porównać różnice w dawnym języku reklamy i w języku współczesnym;
- potrafią samodzielnie stworzyć krótką reklamę Regionu Pomorskiego, bazując na języku z początków XX wieku.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Na tablicy napisz dużymi literami REKLAMA i zapytaj uczestników zajęć: „Z czym wam się kojarzy reklama?”. Zapisuj wszystkie skojarzenia.
2. Następnie wspólnie z uczestnikami spróbujcie zbudować jedno- lub dwuzdaniową definicję reklamy. Niech uczestnicy zajęć ją zapiszą.
3. Jeden z uczestników zajęć niech wyszuka (w przyniesionym przez siebie *Słowniku języka polskiego*) i odczyta definicję „reklamy”. Inni uczestnicy niech ją zapiszą.

„REKLAMA – działania polegające na zachęcaniu potencjalnych klientów do zakupu określonych towarów lub usług”.

Metoda: burza mózgów, rozmowa, głośne odczytanie

Czas: 10 min

1. Zapytaj uczestników o znane im rodzaje reklamy ze względu na media. Zapisz na tablicy:
  - reklama radiowa;
  - reklama prasowa;
  - reklama telewizyjna;
  - reklama internetowa.

2. Poinformuj, że dziś będziemy zajmować się reklamą prasową. Zapytaj o cechy charakterystyczne tego rodzaju reklamy i co ją odróżnia od innych.

Metoda: rozmowa

Czas: 5 min

1. Podziel klasę na 4 grupy. Następnie poproś, by odnaleźli w internecie Pomorską Bibliotekę Cyfrową. Zapytaj uczestników o ideę tworzenia takich bibliotek, różnicę między biblioteką cyfrową a na przykład Wikipedią. Możesz rozpisać na tablicy schemat i zapisywać skojarzenia uczestników:

POMORSKA

BIBLIOTEKA

CYFROWA

2. Poproś uczestników, by na stronie PBC odnaleźli „Gazetę Gdańską”.
3. Poproś, by poszczególne grupy znalazły w „Gazecie Gdańskiej” odpowiednie numery, a w nich reklamy:
  - 14.12.1905 nr 149 – maszyny do szycia Jezierski;
  - 19.01.1909 nr 8 – proszek Saponin;
  - 21.01.1909 nr 9 – zegarek w składzie GELB;
  - 23.01. 1909 nr 10 – książka *Ochrona własna*.
4. Hasła, które uczestnicy mają wyszukiwać, są krótkie, ponieważ jest to czas, kiedy zapoznają się ze stroną PBC. Daj im czas na poznanie narzędzi do przeglądania tekstu.

Metoda: praca w grupach, rozmowa

Czas: 10 min

Pomoce: komputery z dostępem do internetu oraz darmowym oprogramowaniem dLibra

1. Poproś, by jedna osoba z każdej grupy przeczytała tekst reklamy na głos.
2. Poproś uczestników zajęć, by na podstawie poniższej tabeli scharakteryzowali język reklamy z początku XX wieku. Każda grupa powinna wypisać minimum 5 środków stylistycznych i przykładów:

JĘZYK REKLAMY		
lp	zabieg językowy, środek stylistyczny	przykład
1.		

3. Poproś, by jedna osoba z grupy przeczytała na głos uzupełnioną tabelę.

Metoda: praca w grupach, prezentacja, rozmowa

Czas: 10 min

Pomoce: komputery z dostępem do internetu oraz darmowym oprogramowaniem dLibra

1. Poproś uczestników, by na podstawie tabeli i własnego doświadczenia podali cechy charakterystyczne języka reklamy prasowej. Niech uwzględnią przy tym podział na język reklamy KIEDYŚ i DZIŚ.

JĘZYK REKLAMY		
	kiedyś	dziś
Środki poetyckie		
Inne zabiegi		
Charakterystyka języka		

Metoda: rozmowa

Czas: 10 min

EWALUACJA

- Czy po przeprowadzeniu zajęć uczestnicy potrafią:
- samodzielnie (w grupie) zbudować definicję reklamy;
  - wymienić rodzaje reklamy ze względu na media, w których jest prezentowana;
  - wyszukać w internecie Pomorską Bibliotekę Cyfrową (PBC);
  - na stronie PBC wyszukać „Gazetę Gdańską”, a w niej zadane reklamy;
  - na stronie PBC obsługiwać narzędzia służące do przeglądania tekstu;
  - analizować język z początku XX wieku;
  - wypisać zabiegi reklamowe stosowane z początkach XX wieku;
  - wymienić i wskazać w tekście podstawowe środki stylistyczne;
  - porównać różnice w języku dawnym reklamy i w języku współczesnym;
  - samodzielnie (w grupach) stworzyć krótką reklamę, bazując na języku z początków XX wieku.

ZADANIA SPRAWDZAJĄCE

Na podstawie przykładu nazwij środki poetycki.

Środek poetycki	Przykład
	zielony liść
	piękna niczym kwiat
	rzucić okiem
	drzwi popiskują
	„Litwo! Ojczyzno moja”
	szeleszczący
	słońce się roześmiało
	esemesować

23

ZADANIE DOMOWE

Stwórz reklamę swojego regionu (Gdańska, morza, zabytków, innowacji) w języku z początku XX wieku. Następnie wymyśl do niej krótkie hasło w języku współczesnym.

SŁOWNICZEK

REKLAMA – działania polegające na zachęcaniu potencjalnych klientów do zakupu określonych towarów lub usług.
BIBLIOTEKA CYFROWA – usługa internetowa umożliwiająca udostępnianie w sieci publikacji cyfrowych, takich jak czasopisma elektroniczne lub e-booki, a także zdigitalizowanych tradycyjnych publikacji papierowych (czasopism, książek, map, zdjęć itp.).

REGIONALIZACJA – proces wydzielenia regionów. Dokonując regionalizacji, wydziela się większe terytoria złożone z mniejszych obszarów o podobnych, badanych cechach (np. region pomorski).

CZYTELNIA

1. Mikosz J., *Reklama prasowa – rodzaje i podrodzaje. Sposoby promocji prasy*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2011, T. 14, nr 1.
2. *Uniwersalny Słownik języka polskiego*, T. 3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

INSPIRO- WANY PORTRET FOTOGRA- FICZNY

24

ANDRZEJ LESZCZYŃSKI

**liceum plastyczne, ogólnokształcąca szkoła
sztuk pięknych**
Specjalność: fotografia i film
Specjalizacja: fotografia artystyczna

Kompetencje:

Poszukiwanie nowatorskich rozwiązań w sztukach plastycznych

Podstawa programowa:

Fotografia artystyczna. IV poziom edukacyjny

Cele kształcenia:

Kreacja obrazu fotograficznego

Przedmioty skorelowane:

Historia sztuki. IV poziom edukacyjny

Treści nauczania:

Inspiracje dokonaniem wybitnych twórców,
analiza i interpretacja dzieł sztuki

Rysunek i malarstwo. IV poziom edukacyjny

Treści nauczania:

Środki wyrazu na płaszczyźnie i w przestrzeni,
kreacja z natury i wyobraźni

Podstawy projektowania. IV poziom edukacyjny

Treści nauczania:

Poszukiwanie nowatorskich rozwiązań
na podstawie współczesnych technologii.

OPIS LEKCJI

Blok czterech lekcji na temat: Wykonanie portretu fotograficznego inspirowanego malarstwem lub rysunkiem. Lekcje stanowią efekt samodzielnej pracy ucznia w ramach następującej pracy domowej: „Na podstawie internetowych utworów z domeny publicznej wybierz obraz przedstawiający portret postaci autorstwa swojego ulubionego malarza tworzącego w Baroku. Przeprowadź analizę formalną, zwróć uwagę na kierunki padania światła oraz zastosowane środki wyrazu. Zastanów się, jaki portret tego samego modelu mógłby powstać współcześnie. A może: co zmienić w tradycyjnym ujęciu modelu, aby dodać rys współczesności? Zaplanuj przeprowadzenie portretowej sesji zdjęciowej inspirowanej wybranym i przeanalizowanym dziełem malarskim. Zaproś do współpracy koleżanki i kolegów z grupy. Może będą mogli Ci pomóc w dobraniu odpowiedniego makijażu, fryzury, ubioru i charakterystycznych elementów wybranej sceny”.

Praca podczas zajęć polega na przygotowaniu całego projektu – od szkiców do realizacji zdjęć. Należy sprawdzić wykonanie fazy projektowej i udzielając korekty indywidualnej lub zbiorowej (omówienie pomysłów z grupą), doprowadzić do zamknięcia fazy przygotowawczej. Korekta zbiorowa może być okazją do zaproszenia nauczycieli innych przedmiotów do współpracy, na przykład pogłębienie wiedzy o epoce przy współudziale nauczyciela historii czy języka polskiego. Wszystkie elementy korekty powinny wspierać ucznia i mobilizować do poszukiwań oraz osiągnięcia założonych celów i optymalnych wyników końcowych pracy.

POMYŚL NA LEKCJĘ

Projekty koncepcyjne wymagają dłuższego czasu na przemyślenie i opracowanie pomysłu, dlatego zaleca się, aby przygotować je w formie pracy domowej. W czasie lekcji uczeń realizuje swój plan na fotografię inscenizowaną inspirowaną malarstwem.

Fotografia inscenizowana to nurt w fotografii światowej dominujący w drugiej połowie lat osiemdziesiątych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku; był związany z załamaniem modernizmu i ekspansją postmodernizmu; inscenizacja kwestionuje wiarygodność obrazu fotograficznego, przypomina o związkach fotografii z filmem, malarstwem, a zwłaszcza teatrem; są w niej wykorzystywane takie techniki, jak fotogram, fotokolaż, fotomontaż, malowanie i tonowanie odbitek; wybitni reprezentanci tej tendencji to między innymi C. Colvini i R. O'Donnell (Wielka Brytania), J. P. Witkin i C. Sherman (Stany Zjednoczone), J. Saudek (Czechy), T. Stano (Słowacja), G. Bonfert i K. Elle (Niemcy).

CELE

Cele główne:

Analiza barokowego malarstwa portretowego. Organizacja planu zdjęciowego dla fotografii inscenizowanej.

Cele szczegółowe:

- rozpoznawanie i analiza cech charakterystycznych dla portretowego malarstwa barokowego;
- kształcenie umiejętności rozpoznawanie nowych źródeł inspiracji;
- twórcza i nieskrępowana kreacja, poparta umiejętnym uzasadnianiem własnego zdania;
- kształcenie umiejętności porównywania obrazu z kreacją autorską;
- krytyczna ocena własnej pracy oraz ocenianie pracy kolegów zgodnie z przyjętymi kryteriami;
- realizacja planu zdjęciowego według własnego scenariusza;
- kształcenie umiejętności pracy w grupie.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Realizacja warsztatowa

Jeżeli zadanie realizuje się w szkole artystycznej, nauczyciel ma do dyspozycji blok zajęć składający się zazwyczaj z czterech godzin lekcyjnych (4 × 45 min) i grupę około 8 uczniów. W wypadku adaptacji pomysłu dla szkoły ogólnokształcącej możliwe będzie wykonanie zajęć w czasie trzech etapów:

1 ETAP (45 min) – omówienie wykonania pracy domowej; praca na lekcji: projekty; szkice i szczegółowe planowanie realizacji zadania; korekta indywidualna i zbiorowa; do tego etapu niezbędny jest komputer z dostępem do internetu (przegląd domeny publicznej, oglądanie wybranych portretów).

2 ETAP (2 × 45 min) – fotografowanie. Jeżeli szkoła dysponuje odpowiednimi warunkami, organizacja dwóch stanowisk zdjęciowych umożliwi sprawniejsze wykonanie zadania. Studio fotograficzne – metoda warsztatowa umożliwi współpracę całej grupy, uczniowie mają możliwość sprawdzenia się w każdej roli: pomysłodawcy, aktora, charakteryzatora czy oświetleniowca. Należy przygotować studio fotograficzne wyposażone w tło, system oświetlenia studyjnego, cyfrowy aparat fotograficzny, przygotowane i przyniesione przez uczniów elementy scenografii oraz charakteryzacji.

1. Ustawienie planu zdjęciowego, dekoracje, aranżacja przestrzeni.
2. Przygotowanie modelu; charakteryzacja, elementy ubioru.
3. Kreacja autorska – ustawienie kadru inspirowanego oryginałem z własnymi modyfikacjami.
4. Oświetlenie planu zdjęciowego – próbne zdjęcia.
5. Wykonanie zdjęć.
6. Prace porządkowe w studio.

3 ETAP (45 min) – ocena i ewaluacja:

1. Edycja zdjęć i opracowanie plików do wydruku.
2. Wydruk gotowych fotogramów, przygotowanie do ekspozycji.
3. Prezentacja prac.
4. Podsumowanie, omówienie i ocena pracy.

Do tego etapu potrzebne są sala wykładowa z możliwością pokazu multimedialnego, komputer z dostępem do internetu i przygotowane wybrane portrety barokowe (z domeny publicznej), program graficzny do edycji obrazu, drukarka.

EWALUACJA

Omówienie wydruków obrazu źródłowego i autorskiej interpretacji, ocena koleżeńska, autoewaluacja.

ROZSZERZENIE O ZADANIA DODATKOWE

Można powielić zadanie, wybierając autora inspiracji w rokoko.

Trudniejsze zadanie to wybór obrazu przedstawiającego scenę zbiorową. Charakteryzacja, ustawienie i fotografowanie kilku modeli jest bardziej kłopotliwe.

ZADANIA SPRAWDZAJĄCE WIEDZĘ

Omów charakterystyczne cechy portretowego malarstwa barokowego.

SŁOWNICZEK

CHARAKTERYZACJA [GR. *CHARAKTĒRÍDZŌ* 'ZNACZĘ', 'ODZNACZAM'] – w sztuce aktorskiej teatralnej, filmowej i telewizyjnej uwydatnianie na twarzy i w wyglądzie całej sylwetki cech wieku, osobowości, stanu, które według scenariusza teatralnego czy filmowego powinna mieć postać odtwarzana przez aktora.

DOMENA PUBLICZNA – domenę publiczną tworzą utwory twórców, które nie podlegają już ochronie prawnej (70 lat po śmierci autora). Zasoby domeny publicznej gwarantują nieograniczony dostęp do utworów, które stają się własnością publiczną i można je wykorzystać w dowolnym celu. W naszym wspólnym interesie leży podtrzymywanie i stałe poszerzanie zasobów domeny publicznej.

PORTRET BAROKOWY – barok przynosi rozkwit tego typu malarstwa, powstają portrety pędzla D.R. Velázqueza, P.P. Rubensa, a zwłaszcza dzieła Rembrandta, reprezentujące najwyższy poziom portretu psychologicznego, o charakterystycznej tonacji i grze światła.

PASTISZ [FR. < WŁ. *PASTICCIO* 'PASZTET'] – utwór literacki lub dzieło sztuki powstałe w wyniku celowego naśladowania jakiegoś twórcy, szkoły lub epoki, bez intencji fałszerstwa (jednak bliskie cechom falsyfikatu).

27

CZYTELNIA

Koalicja Otwartej Edukacji: <http://domenapubliczna.org/>

Realizacje fotograficzne Studium Fotografii Artystycznej: <http://www.fotopolis.pl/n/4127/wystawa-pastisz-mona-lisa-z-wasami/>

<http://centrumcyfrowe.pl/urodzinowy-remix-obrazow/>

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2014 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa artystycznego w publicznych szkołach artystycznych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1039).

<http://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp: marzec 2015)

<http://domenapubliczna.org> (dostęp: marzec 2015)

<http://portalwiedzy.onet.pl/36645,....portret,haslo.html> (dostęp: marzec 2015)

UCHWYCIĆ UPŁYW CZASU

ANDRZEJ LESZCZYŃSKI

**liceum plastyczne, ogólnokształcąca szkoła
sztuk pięknych
Specjalność: fotografia i film
Specjalizacja: fotografia artystyczna**

Kompetencje:

Poszukiwanie nowatorskich rozwiązań w sztukach plastycznych

Podstawa programowa:

Fotografia artystyczna. IV poziom edukacyjny

Cele kształcenia:

Uczeń doskonali działania warsztatowe z zakresu fotografii

Przedmioty skorelowane:

Fizyka – optyka fotograficzna

Treści nauczania:

Inspiracje dokonaniem fotografów,
analiza i studium warsztatu

28

OPIS LEKCJI

Blok czterech lekcji na temat „Upływ czasu”. Wykonanie możliwie wiernej kopii starej fotografii, przedstawiającej charakterystyczny dla naszego miasta widok: budynek, zabytek, pomnik, skwer itp. Cykl lekcji zostanie zakończony ekspozycją prac. Praca podczas zajęć polega na przygotowaniu całego projektu: od wybrania obiektu – starej fotografii, przez wykonanie współczesnej wersji, aż do ekspozycji dwóch zdjęć. Należy nadzorować fazę wstępną, przy użyciu internetowych zasobów domeny publicznej uczniowie wyszukują takie obiekty, które będą w stanie rozpoznać i umiejscowić w otoczeniu swojego miasta. Muszą to być więc elementy rozpoznawalne współcześnie na wybranej starej fotografii. Ważne, aby wspierać ucznia w poszukiwaniach, dzięki czemu będzie odpowiednio zmotywowany do kolejnego etapu pracy, czyli samodzielnego wykonania współczesnego zdjęcia. W etapie końcowym fotografie będą zestawione podczas ekspozycji prac.

CELE

Cele główne: analiza obrazu fotograficznego i jego parametrów oraz dobór stosownych środków wyrazu przy wykonaniu fotografii współczesnej.

Cele szczegółowe:

- zapoznanie ze specyfiką obrazowania fotograficznego;
- rozpoznawanie i analiza cech formalnych starej fotografii;

- kształcenie umiejętności posługiwania się nowymi źródłami informacji;
- poznawanie własnego miasta, rozpoznawanie charakterystycznych miejsc, obiektów;
- kształcenie umiejętności porównywania dawnej fotografii z jej współczesną wersją;
- krytyczna ocena własnej pracy oraz ocenianie pracy kolegów zgodnie z przyjętymi kryteriami;
- kształcenie umiejętności przygotowania ekspozycji prac.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

Realizacja warsztatowa

Jeżeli zadanie realizuje się w szkole artystycznej, nauczyciel ma do dyspozycji blok zajęć składający się zazwyczaj z czterech godzin lekcyjnych (4 × 45 min) i grupę około 8 uczniów. Całe ćwiczenie może wówczas wykonać na zajęciach, wspólnie fotografując w plenerze.

W wypadku adaptacji pomysłu dla szkoły ogólnokształcącej możliwe będzie wykonanie zajęć w czasie czterech etapów:

1 etap (45 min) – omówienie zadania, wybór fotografii fragmentu miasta; do tego etapu niezbędny jest komputer z dostępem do internetu (przegląd utworów z domeny publicznej). Wydrukowanie wybranych zdjęć lub zapisanie ich w smartfonach.

2 etap (45 min) – fotografowanie. Nauczyciel prowadzi uczniów do wybranego przez siebie miejsca, pokazuje im starą fotografię i każdy z uczniów wykonuje zdjęcie, starając się jak najwierniej oddać pierwowzór.

3 etap (45 min) – ocena ćwiczenia. Oglądanie oryginalnego zdjęcia i propozycji poszczególnych uczniów. Ocena zdjęć pod względem trafności wyborów zastosowanych środków wyrazu. Po tym etapie uczniowie w ramach pracy domowej realizują fotografie miejsc wybranych przez siebie w czasie pierwszych zajęć.

4 etap (45 min) – ocena i ewaluacja:

1. Edycja zdjęć wykonanych przez uczniów i opracowanie plików do wydruku.
2. Wydruk gotowych fotogramów, przygotowanie do ekspozycji.
3. Prezentacja prac, czyli zestawienie obok siebie starej i nowej fotografii w formie wydruku.
4. Podsumowanie, omówienie i ocena pracy.

Do tego etapu potrzebne są sala wykładowa, komputer z dostępem do internetu i przygotowane, wybrane przez uczniów, fotografie z domeny publicznej z wybranymi miejscami, program graficzny do edycji obrazu, drukarka.

EWALUACJA

Omówienie uchwycenia upływu czasu na podstawie wydruków obrazu źródłowego i współczesnego, ocena zastosowanych środków wyrazu, ocena koleżeńska, autoewaluacja.

ROZSZERZENIE O ZADANIA DODATKOWE

Można powielić zadanie, wybierając dodatkowe fotografie innych miejsc miasta.

Gdy zbierze się dużo materiału, warto przygotować prezentacje przygotowanych par zdjęć na szerszym forum, na przykład w domu kultury lub bibliotece publicznej.

ZADANIA SPRAWDZAJĄCE WIEDZĘ

Omów wpływ środków wyrazu na zniekształcenie obrazu i skróty perspektywiczne.

SŁOWNICZEK

RE [ŁAC. 'ZNÓW'; 'NA NOWO'; 'PRZECIW'] - Pierwszy człon wyrazów złożonych oznaczających powtórzenie czynności (np. reprodukcja) lub czynność przeciwstawną (np. reakcja, repywatyzacja).

REPRODUKCJA FOTOGRAFICZNA - proces otrzymywania metodą fotograficzną czarno-białych lub barwnych kopii płaskich oryginałów; również kopia otrzymana w ten sposób.

DOMENA PUBLICZNA - na domenę publiczną składają się dzieła twórców, które nie podlegają już ochronie prawnej (70 lat po śmierci autora). Zasoby domeny publicznej gwarantują nieograniczony dostęp do utworów, które stają się własnością publiczną i można je wykorzystywać w dowolnym celu. W interesie wszystkich leży podtrzymywanie i stałe poszerzanie zasobów domeny publicznej.

CZYTELNIA

Koalicja Otwartej Edukacji, <http://domenapubliczna.org/>

Realizacje fotograficzne w mieście Łodzi autorstwa Stefana Brajtera,

<http://refotografie.blogspot.com/>

Rephotography From Wikipedia, the free encyclopedia,

<http://en.wikipedia.org/wiki/Rephotography>

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2014 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa artystycznego w publicznych szkołach artystycznych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1039).

<http://domenapubliczna.org/> (dostęp: kwiecień 2015)

<http://encyklopedia.pwn.pl/> (dostęp: kwiecień 2015)

ŻOŁNIERZ, POETA, CZASU KURZ...

MULTIMEDIALNY PORTRET KRZYSZTOFA KAMILA BACZYŃSKIEGO

JOLANTA MANTHEY

Zajęcia przewidziane są dla III klasy szkoły ponadgimnazjalnej jako lekcja podsumowująca cykl poświęcony twórczości Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. Jej celem jest skłonienie uczniów do własnych refleksji zainspirowanych aktywnym działaniem, a także wyrabianie nawyku korzystania z cyfrowych zasobów internetu w celu gromadzenia materiałów dotyczących literatury i sztuki.

Przewidywany czas: 2 godziny
lekcyjne

POMYSŁ NA LEKCJĘ

Samodzielna praca z wykorzystaniem nowoczesnych mediów może być atrakcyjnym i skutecznym sposobem syntetyzowania wiedzy. Umiejętne i bezpieczne korzystanie z zasobów internetowych powinno być kompetencją utrwalaną w szkole, nie tylko podczas lekcji informatyki. Przedmioty humanistyczne dzięki funkcjonowaniu bibliotek cyfrowych i wirtualnych muzeów także mogą tę umiejętność ćwiczyć i wykorzystywać.

CELE OPERACYJNE

Uczniowie podczas zajęć:

- poszerzają i porządkują wiadomości dotyczące poety i jego twórczości;
- potrafią samodzielnie dokonać wyboru źródeł informacji w zależności od potrzeby;
- wiedzą, że należy wykorzystywać różnorodne źródła informacji;
- rozumieją znaczenie doboru właściwych źródeł informacji dla efektów swojej pracy;
- wyrabiają sobie nawyk korzystania z legalnych źródeł;
- twórczo wykorzystują zasoby internetu.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. Podziel klasę na grupy, każda powinna pracować przy oddzielnym komputerze. Rozdaj karty pracy (zob. załącznik). Poproś o wykonanie polecenia 1: zapisanie najważniejszych cech twórczości K. K. Baczyńskiego, z uwzględnieniem zarówno tematyki, jak i warstwy językowo-stylistycznej, oraz dobranie tytułów utworów będących ich ilustracją. Po upływie około 5 minut poproś przedstawicieli grup o zaprezentowanie odpowiedzi. Zapowiedz pracę ze źródłami internetowymi.

Czas: 10 min

Metoda: praca w grupach

Pomoce: karta pracy, zeszyty z notatkami z poprzednich lekcji

2. Poleć wykonanie polecenia 2 (zob. załącznik): zapoznanie się z instrukcją i wspólne ustalenie formy opracowania tematu.

Skłoń uczniów do rozważenia:

- jaki cel chcemy osiągnąć, przygotowując prezentację lub fotocast?
- czy będą przydatne materiały dźwiękowe?

Warto skorzystać ze stron legalnie i bezpłatnie oferujących muzykę, na przykład <http://dig.ccmixer.org/>.

Czas: 10 min

Metoda: praca w grupach

Pomoce: karta pracy

3. Poleć wykonanie polecenia 3 (zob. załącznik): zapoznanie się ze wskazanymi na kartach pracy stronami internetowymi oraz wybór materiałów przydatnych do realizacji zadania. Dla jednej części grupy (połowy) będzie to stworzenie prezentacji ukazującej multimedialny portret K. K. Baczyńskiego, dla drugiej – przygotowanie fotocastu.

Omów zasady działania narzędzi on-line.

Zwróć uwagę osób uczestniczących na:

- stronę zawierającą wykaz bibliotek cyfrowych: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-libs>;
- biblioteki cyfrowe - na przykładzie Biblioteki Polona: <http://polona.pl>;
- strony Wolne lektury: <http://wolnelektury.pl/katalog/autor/krzysztof-kamil-baczyński/>.

Podkreśl, że:

- wszystkie materiały zgromadzone w tych bibliotekach są dostępne on-line i można je oglądać i czytać na każdym urządzeniu (komputerze, tablecie, smartfonie), w każdym miejscu z dostępem do internetu;
- dostęp do nich jest legalny.

Warto wykorzystać ten moment na przypomnienie, że w sieci można odnaleźć legalne źródła i to z nich właśnie należy korzystać. Wskaż uczniom stronę: <http://legalnakultura.pl/pl/czytelnia-kulturalna/wspolne-sprawy/news/1566.archiwum-krzysztofa-kamila-baczyńskiego-dostępne-on-line>.

Czas: 10 min

Metoda: miniwykład

Pomoce: komputer, rzutnik multimedialny

4. Poleć wykonanie zadania zgodnie z wyborem formy wybranej przez grupę: wyszukanie i wybór materiałów, zaprojektowanie prezentacji lub fotocastu.

Czas: 15 min

Metoda: praca w grupach

Pomoce: stanowisko komputerowe

Przewidywany koniec pierwszej lekcji.

5. Uczniowie realizują zadanie: wykonanie prezentacji lub fotocastu.

Czas: 15–20 min

Metoda: praca w grupach

Pomoce: stanowisko komputerowe

6. Po upływie wyznaczonego czasu grupy prezentują efekty pracy.

Czas: 20 min

Metoda: praca w grupach

Pomoce: rzutnik multimedialny

33

POMYSŁ NA LEKCJĘ

Czy uczniowie po przeprowadzeniu zajęć:

- znają wybrane biblioteki cyfrowe i podstawowe zasady przeszukiwania ich zasobów;
- potrafią samodzielnie wyszukiwać potrzebne źródła i dokonać selekcji materiałów;
- pamiętają o konieczności korzystania z legalnych źródeł.

OPCJE DODATKOWE

Zajęcia można zmodyfikować, polecając poszczególnym grupom opracowanie materiałów związanych z innymi poetami należącymi do pokolenia Kolumbów (Gajcy, Trzebiński, Stroiński) z wykorzystaniem z innych bibliotek (i muzeów) wirtualnych.

MATERIAŁY

Karty pracy

ZADANIE SPRAWDZAJĄCE

Poleć uczniom, aby w domu zapoznali się z wybraną biblioteką cyfrową lub wirtualnym muzeum i sporządzili zwięzłą charakterystykę dostępnych tam zasobów.

SŁOWNICZEK

CYFROWA BIBLIOTEKA – jej kolekcja zapisana jest w mediach elektronicznych i dostępna w internecie.

FOTOCAST – forma przypominająca reportaż filmowy i fotograficzny, nie jest to zwykły pokaz zdjęć, można go wzbogacić o dźwięk i elementy ruchu. Nie wymaga dużych nakładów ani drogiego sprzętu.

PEŁNOTEKSTOWA BAZA DANYCH – zbiór dokumentów tekstowych udostępnianych on-line, zawierająca dokumenty w całości.

CZYTELNIA

<http://fotocasty.pl/>

<http://blogiceo.nq.pl/szkola2zero/fotocast-co-to-takiego/>

Jak przygotować prezentację w programie prezzi, <https://www.youtube.com/watch?v=m8UKDGgThBw>

Polskie biblioteki cyfrowe: linki, strony, liczby, „Gazeta Wyborcza” (dostęp: 1.04.2015), http://wyborcza.pl/1,75475,11382259,Polskie_biblioteki_cyfrowe_linki_strony_liczby.html

ZAŁĄCZNIK

Karta pracy

1. Przejrzyjcie notatki i sporządźcie (w punktach) zestawienie charakterystycznych cech poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, uwzględnijcie tematykę utworów i cechy poetyki.

2. Waszym zadaniem będzie przygotowanie prezentacji (ppt lub prezzi) lub fotocastu przedstawiającego sylwetkę twórczą K. K. Baczyńskiego. Możecie korzystać z tekstów i materiałów ikonicznych, a także materiałów dźwiękowych.

3. Zapoznajcie się z materiałami dostępnymi na podanych stronach, dokonajcie wstępnego wyboru i zaplanujcie realizację zadania.

<http://blog.polona.pl/2014/08/rekopisy-baczynskiego/>

<http://polona.pl/search/collection/30212833/>

<http://wolnelektury.pl/katalog/autor/krzysztof-kamil-baczynski/>

4. Na realizację zadania macie około 20 minut.

SANACJA TO UZDRO- WIENIE? PROPAGANDA PIŁSUDCZYKÓW W WYBORACH PAR- LAMENTARNYCH 1930 ROKU

KATARZYNA ZAPAŁA

**Scenariusz lekcji historii
dla szkół ponadgimnazjalnych**

OPIS LEKCJI

Temat jest przeznaczony do realizacji w czasie jednej godziny lekcyjnej. Według założeń autorki może być kontynuacją wcześniejszych zajęć dotyczących przewrotu majowego 1926 roku. Za pomocą analizy treści ulotek do wyborów parlamentarnych 1930 roku uczniowie poznają specyfikę rządów autorytarnych w Polsce oraz cechy charakterystyczne propagandy piłsudczyków.

CELE

Po zakończeniu lekcji uczeń:

- potrafi określić czym jest propaganda;
- wie, co było charakterystyczne dla propagandy piłsudczyków;
- ocenia hasła propagandowe piłsudczyków;
- wyjaśnia, na czym polegał system rządów autorytarnych w Polsce i porównuje go do innych systemów o charakterze dyktatorskim;
- potrafi podać główne założenia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem (BBWR).

METODY

Pogadanka, praca w grupach nad materiałami źródłowymi.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

Materiały źródłowe: kopie druków ulotnych z zasobów domeny publicznej www.polona.pl.

PRZEBIEG LEKCJI

Wprowadzenie

Na początku należy wyjaśnić uczniom, że lekcja będzie dotyczyć rządów sanacji w Polsce, a w szczególności propagandy piłsudczyków u progu wyborów parlamentarnych 1930 roku - którą poznają, analizując wybrane druki ulotne. Na zajęciach młodzież zastanowi się, czy sanacja była istotnie uzdrowieniem polskiego życia politycznego, oraz określi, co było charakterystyczne dla rządów autorytarnych w Polsce i czym się one różniły od innych tego typu systemów. Jako rozpoczęcie lekcji nauczyciel powinien odwołać się do przewrotu majowego – jego przyczyn oraz skutków. Najlepiej, gdy poprosi uczniów o przypomnienie tych zagadnień. Ważne jest również to, aby przed przystąpieniem do analizy treści druków ulotnych uczniowie zdefiniowali, co rozumieją pod pojęciem „propaganda”.

Przewidywany czas: 10 min

Rozwinięcie

Uczniowie zostają podzieleni na pięć grup. Każda grupa otrzymuje materiał źródłowy i ma za zadanie odpowiedzieć na przygotowane pytania. Po przeanalizowaniu poszczególnych ulotek uczniowie przedstawiają swoje odpowiedzi i spostrzeżenia.

I grupa (materiał źródłowy 1): Przedstaw, jaką zastosowano argumentację, by przekonać obywateli do głosowania na listę BBWR.

Obywatele zastanówcie się!, druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764305/0/>

II grupa (materiał źródłowy 2): Omów, jakie zastosowano elementy propagandy, aby wyborcy poparli listę numer 1.

Krytykować i bruzdzić każda partja umie..., druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764685/0/>

III grupa (materiał źródłowy 3): Wyjaśnij wymowę propagandową rysunku satyrycznego, interpretując jego elementy graficzne. Zastanów się nad przesłaniem tej ulotki.

A jeżeli dmuchnie?, druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764340/0/>

IV grupa (materiał źródłowy 4): Omów, do jakich idei odwołuje się Główny Komitet Wyborczy byłych wojskowych. Określ, jaki charakter ma ta ulotka.

Obroncy ojczyzny!, druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764608/0/>

V grupa (materiał źródłowy 5): Dokonaj interpretacji symboliki ulotki *Marszałek Piłsudski w oparciu o Jedynekę poprowadzi Polskę do świetlanej przyszłości*.

Marszałek Piłsudski w oparciu o Jedynekę..., druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764665/0/>

Przewidywany czas: 25 min

Zakończenie

Uczniowie wyjaśniają, jakie mechanizmy propagandowe zastosowali piłsudczycy, aby uzyskać poparcie dla rządów sanacji, oraz omawiają, na czym polegały rządy autorytarne w Polsce od 1926 roku. Nauczyciel prosi, by zastanowili się, czym różnił się polski autorytaryzm od autorytaryzmu w innych krajach europejskich i prosi o podanie kilku cech. Zagadnienie to można wykorzystać podczas przeprowadzania powtórzenia przed sprawdzianem wiedzy i umiejętności.

Przewidywany czas: 10 min

ZADANIE DODATKOWE

Wymień po cztery argumenty zwolenników i przeciwników tezy: „Rządy sanacji to uzdrowienie”.

Argumenty zwolenników	Argumenty przeciwników
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.

ZADANIE SPRAWDZAJĄCE WIEDZĘ

Źródło 6. Fragment opracowania historycznego

„[...] ideał wychowania sanacyjnego zaistniał na początku lat 30. [...] Nauczanie miało pogłębić u uczniów miłość do ojczyzny i przywiązanie do państwa. Programy nauczania [...] zalecały, by szkoła wspierała wiarę w ideały, gotowość do życia i poświęcenia dla nich i walki o nie oraz integrację wszystkich grup narodowych w państwie. [...] Lekcje historii miały zatem pogłębić zrozumienie obowiązków obywatela wobec państwa i społeczeństwa i wzbudzić w młodzieży poczucie państwowo-obywatelskiej świadomości. [...] Niezwykłym «podręcznikiem» ideologii sanacyjnej dla dzieci jest Mały Piłsudczyk, z którego młody czytelnik miał się dowiedzieć, «że Polska dzisiaj ma mieści w jednym słowie: Piłsudski!». Po wprowadzeniu opowiadającym o «osieroconym małym Piłsudczyku» następuje zręczne nawiązanie do przygód dwóch dorastających chłopców, połączonych z opowiadaniem historycznymi o polskich ruchach niepodległościowych kierowanych przez Marszałka, które zawierają ważne aspekty państwowo-obywatelskie przez obu młodych bohaterów”.

Źródło: H. Hein-Kircher, *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*, Warszawa 2008, s. 123, 129–130.

Rozstrzygnij, czy ideał wychowania sanacyjnego pokrywał się z hasłami wyborczymi piłsudczyków. Uzasadnij odpowiedź.

.....

.....

.....

.....

SŁOWNICZEK

SANACJA [ŁAC. SANATIO 'UZDROWIENIE'] - w Polsce słowem sanacja określano potocznie obóz piłsudczykowski, rządzący Polską od przewrotu majowego w 1926 roku. Sanacja miała wielu zwolenników wśród wszystkich warstw społecznych, ale opierała się przede wszystkim na dawnych legionistach i członkach POW.

CENTROLEW (1928-1930) – porozumienie zawarte przez sześć stronnictw sejmowych: PPS, PSL „Wyzwolenie”, PSL „Piast”, Stronnictwo Chłopskie, Narodową Partię Robotniczą i Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji, które domagały się poszanowania prawa i konstytucji, ustąpienia rządów sanacyjnych oraz poprawy położenia materialnego ludzi pracy.

RZĄDY AUTORYTARNE – w państwie władzę przejmuje osoba ciesząca się szczególnym uznaniem wśród pewnych wpływowych grup ludzi, często również wśród znacznej części społeczeństwa. Objęcie władzy następuje nie w wyniku powszechnych wyborów, lecz za pomocą zamachu stanu lub zawarcia pewnych specjalnych układów z wpływowymi ugrupowaniami politycznymi. Swobody demokratyczne zostają ograniczone, przy zachowaniu niektórych instytucji republiki parlamentarnej oraz systemu wielopartyjnego. Rząd uzyskuje wiele uprawnień władzy ustawodawczej. Istnieją uprzywilejowane grupy popierające rząd (oficerowie, posiadacze ziemscy, przemysłowcy, funkcjonariusze państwowi). W niektórych państwach o autorytarnych formach rządów likwidowano wiele instytucji parlamentarnych.

BEZPARTYJNY BLOK WSPÓŁPRACY Z RZĄDEM (BBWR) – polityczna organizacja obozu rządzącego sanacji, spełniająca funkcję partii politycznej. Uformowana na przełomie 1927 i 1928 roku pod kierunkiem Walerego Sławka. Federacja programowa osób i organizacji połączonych ze sobą przede wszystkim życzliwym stosunkiem do Józefa Piłsudskiego. W jej skład wchodził konserwatyści, monarchiści, ludowcy, działacze Narodowej Demokracji, PPS (W. Sławek, J. Jędrzejewicz, A. Koc, B. Miedziński, J. Radziwiłł), tworząc najsilniejsze ugrupowanie w Sejmie w 1930 roku. W deklaracji programowej z 19 stycznia 1928 roku krytykowano konstytucję marcową 1921, funkcjonowanie sejmu i partii politycznych, głosząco konieczność zwiększenia uprawnień władzy wykonawczej, niezależności prezydenta kosztem parlamentu, sanację (uzdrowienie) ustroju politycznego oraz realizację hasła solidaryzmu państwowego. Organem działania BBWR był Klub Parlamentarny. We wszystkich wyborach przeprowadzonych do 1930 roku BBWR uzyskiwał bezwzględną większość głosów, co pozwoliło na utrwalenie władzy sanacji. Po wyborach w 1935 roku BBWR zaprzestał działalności, a w październiku tego roku został rozwiązany.

PROPAGANDA [ŁAC. *PROPAGANDUS* 'PRZEZNACZONY DO ROZPOWSZECHNIANIA'] – świadome oddziaływanie na odbiorcę (jednostkę, zbiorowość) poprzez systematyczne rozpowszechnianie określonych poglądów, idei, haseł za pomocą środków perswazyi intelektualnej i emocjonalnej (np. symboli, gestów, słów, skojarzeń) w celu pozyskania zwolenników i nakłaniania ich do zachowań pożądaných z punktu widzenia nadawcy przekazu propagandowego. W najszerszym znaczeniu propaganda oznacza szerzenie, krzewienie, zaszczepianie (systemów idei), zwłaszcza poglądów religijnych i politycznych oraz haseł i symboli.

CZYTELNIA

- A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych 1926–1939*, Warszawa 1980.
A. Czubiński, *Przewrót majowy 1926 roku*, Warszawa 1989.
H. Hein-Kircher, *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*, Warszawa 2008.
Muzeum Historii Polski w Warszawie, <http://www.muzhp.pl/>.
P. Zaremba, *Historia dwudziestolecia (1918–1939)*, t. I–II, Paryż 1981.
J. Żarnowski, *Polska 1918–1939. Praca – technika – społeczeństwo*, Warszawa 1992.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA

- Obywatele zastanówcie się!*, druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764305/0/>.
Krytykować i bruzdzić każda partja umie..., druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764685/0/>.
A jeżeli dmuchnie?, druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764340/0/>.
Obrońcy ojczyzny!, druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764608/0/>.
Marszałek Piłsudski w oparciu o Jedynekę..., druk ulotny, 1930, <http://www.polona.pl/item/764665/0/>.

Publikacja dostępna również w wersji do druku oraz formatach epub i mobi.
Do pobrania ze strony repozytorium.ikm.gda.pl

